

Μακεδονικά

Τόμ. 5, Αρ. 1 (1963)

Ιωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Ο λιμήν της Θεσσαλονίκης

Γ. Ι. Θεοχαρίδης

doi: [10.12681/makedonika.823](https://doi.org/10.12681/makedonika.823)

Copyright © 2015, Γ. Ι. Θεοχαρίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεοχαρίδης Γ. Ι. (1963). Ιωάννου Κ. Βασδραβέλλη, Ο λιμήν της Θεσσαλονίκης. *Μακεδονικά*, 5(1), 501–508.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.823>

καί τινα λαογραφικά, ὡς π. χ. εἰς τὰ κεφάλαια 1) Οἱ εὐεργέται καὶ δωρηταί, σ. 84 κέ., 2) Αἱ ἑορταὶ καὶ πανηγύρεις, σ. 99 κέ., 3) Ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τῆς Βεροίας τοῦ 1864, σ. 107 κέ., 4) Τὰ ἀρχαιολογικὰ ἱστορικὰ μνημεῖα (παλαιὰ ἀρχοντικά), σ. 115 κέ., 5) Βεργιώτικα ἦθη καὶ ἔθιμα, σ. 141 κέ., 6) Οἱ Βεργιώτικοι τύποι, σ. 149 κέ., 7) Τὰ ἀνέκδοτα, σ. 161 κέ., 8) Τὰ Βεργιώτικα τραγούδια, σ. 165 κέ. κ.ἄ., ὥστε ὁ καταλλήλοτερος τίτλος τοῦ ἔργου θὰ ἦτο μᾶλλον «Λαογραφικὰ Βεροίας», ἀφοῦ περὶ οὐδεμιᾶς ἱστορίας πρόκειται. Ἀλλὰ καὶ τὰ λαογραφικά ἀκόμη ἀπαιτοῦν αὐστηρὰν ταξινόμησιν κατὰ λαογραφικά θέματα καὶ ἀντικειμενικὴν συλλογὴν τοῦ ὕλικου. Ταῦτα ὅμως δὲν τηροῦνται εἰς τὸ ἔργον τοῦ σ., ὅπου ἀπὸ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς ἀνεμῖας τοῦ Δεσπότη ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸ 1887, σ. 109 — θέμα ἱστορικὸν — μεταβαίνομεν εἰς τὴν σύγχρονον ἐποχὴν, εἰς τὸ κεφάλαιον περὶ τῆς μεγάλης πλημύρας τῆς Βεροίας τὴν 9 Δεκεμβρίου 1935, σ. 111, καὶ ἔπειτα πάλιν ὀπίσω εἰς τὴν Τουρκοκρατίαν μετὰ τὰ Παλαιὰ Ἀρχοντικά (Ἀρχαιολογικὰ ἱστορικὰ μνημεῖα, σ. 115) — θέμα λαογραφικὸν — ἢ ἀπὸ τὴν Ἀπόπειραν ἐξισλαμίσσεως κορασίδος, σ. 122, — θέμα πάλιν ἱστορικὸν — εἰς τὴν Ἰδρυσιν τοῦ Ὁδείου τῆς πόλεως τὸ 1927, σ. 123, καὶ πάλιν ὀλίγον κατωτέρω εἰς τὸ λαογραφικὸν θέμα τῆς ἐξαφανίσσεως τῶν ἀρχοντικῶν τῆς πόλεως, σ. 133. Ἡ παλινδρομικὴ ὁμῶς αὕτη κίνησις τοῦ σ. μεταξὺ τῶν θεμάτων του ἐξακολουθεῖ καὶ δημιουργεῖ αἰσθημα ἰλίγγου εἰς τὸν ἀναγνώστην.

Ἡ ἀποθάρρυνσις βεβαίως τοπικῶν λογίων καὶ ἡ ἀποτροπὴ τῶν ἀπὸ τῆς χρησίμου ἀπασχολήσεως τῶν μετὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου τῶν καὶ ἐσφαλμένη εἶναι καὶ ἐθνικῶς ἐπιζημία, ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ μερικοὶ στοιχειώδεις κανόνες τακτοποιήσεως τῆς ὕλης καὶ διακρίσεως τοῦ σοβαροῦ ἀπὸ τοῦ ἀσημάντου ἢ γελοίου, ἀπαραίτητοι διὰ τὴν σοβαρὰν ἐμφάνισιν μιᾶς ἐργασίας, ἰδίως ὅταν φέρῃ αὕτη τὸν βαρὺν τίτλον «Ἱστορία».

Γ. Ι. ΓΕΟΧΑΡΙΑΔΗΣ

Ἰωάννου Κ. Βασδραβέλλη, 'Ο λιμήν τῆς Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1959. Σελ. 92. [Μετὰ ἀγγλικῆς βραχείας περιλήψεως, 3 σχεδιαγραμμάτων ἐντὸς κειμένου, μιᾶς χαλκογραφίας, 4 εἰκόνων καὶ ἑνὸς σχεδιαγράμματος ἐκτὸς κειμένου]. Τύποις Ν. Νικολαΐδης.

Τὸ ὅλον ἔργον ἐν τῇ οὐσίᾳ του διαιρεῖται εἰς δύο μέρη, εἰς ἓν πρῶτον μέρος ἱστορικόν, περιλαμβάνον τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ λιμένος της μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ 1912 εἰς τὰ κεφ. Α' - Δ', καὶ εἰς ἓν δεύτερον μέρος συγχρόνου ἐποχῆς, περιλαμβάνον τὴν ἱστορίαν μόνον τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοῦ 1912 μέχρι σήμερον εἰς τὰ κεφ. Ε' - Θ' καὶ εἰς τὸ Ἐπίμετρον. Ὁ σ. ὅμως ἐπροτίμησε νὰ μὴ κάμῃ τὴν διάκρισιν ταύτην εἰς δύο μέρη, ἀλλὰ νὰ ἀριθμῇσιν μόνον κατὰ κεφάλαια, ἢ διακρίσεις ὁμῶς εἶναι διαφανὲς καὶ ἐπιβεβλημένη ἐκ τῶν πραγμάτων.

Εἰς τὰ πλαίσια τῆς βιβλιοκρισίας ταύτης ἐμπίπτει κυρίως τὸ πρῶτον μέρος, τὸ ἱστορικόν. Διὰ τοῦτο τοῦ δευτέρου μέρους, τοῦ τῆς συγχρόνου δηλονότι ἐποχῆς, ὅπερ ἀνήκει τφόντι εἰς ἄλλας ἀρμοδιότητας, θὰ ἀναφερθῶν μόνον τὰ περιεχόμενα τῶν κεφαλαίων.

Ι. Εἰς τὸ κεφ. Α' (Ἀρχαία περίοδος) ὁ σ. ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου τὸ 316 π. Χ. καὶ ἀναπτύσσει τοὺς λόγους τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πόλεως. Ἡ πόλις ἰδρύνθη, ὡς γνωστόν, διὰ συνοικισμοῦ μέρους τῶν κατοίκων 26 πολισμάτων τῶν περιχώρων. Εἰς τὴν θέσιν τοῦ πολισματος ὅμως; Τοῦτο δὲν καθορίζει ὁ σ., ἀντιπαρεχόμενος τὴν ἐργασίαν τοῦ Κ. Α. Ρωμαιοῦ, Ποῦ ἔκειτο ἡ παλαιὰ Θέρμη. Μακεδονικὰ Α' (1940), σ.1 - 7, ὅστις τοποθετεῖ τὴν νέαν πόλιν εἰς τὴν θέσιν τοῦ πολισματος Θέρμη, κειμένου ὅπου σήμερον ἡ Θεσσαλονίκη. Ὁ σ. τοποθετεῖ τὴν Θέρμην ἀπαξ μὲν πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Σέδες (σ. 10), ἐπομένως τὴν θεωρεῖ μεσόγειον πόλισμα, ἔπειτα ὅμως ἀναφέρει τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἡροδότου (VII, 121), καθ' ἣν ὁ Ξέρξης ἐχρησιμοποίησε τὴν Θέρμην ὡς ναυτικὴν βάσιν διὰ τὴν περαιτέρω κατὰ τῆς νοτίου Ἑλλάδος ἐκστρατείαν (σ. 13), ἐπομένως θεωρεῖ νῦν τὴν Θέρμην ὡς παράλιον πόλισμα. Ὁ σ. παρουσιάζει οὕτω τὸ ζήτημα, τὸ ὅποιον ἔχει μακρὰν βιβλιογραφίαν, μόνον μὲ μίαν ἀντίφασιν του, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποφυγῇ, ἐὰν ἐστηρίζοτο εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐργασίαν τοῦ Κ. Α. Ῥωμαίου, ὅστις ἔλυσε τὸ ζήτημα, ἀποδείξας ὅτι τὰ ἀρχαῖα ταῦτα πόλιστα δὲν εἶχον τὴν μορφήν συγκεντρωμένου συνοικισμοῦ, καταλαμβάνοντος μικρὰν σχετικῶς ἔκτασιν, ἀλλ' ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικρὰς ομάδας καλυβῶν ἢ οἰκίσκων, πολυαριθμούς καὶ διεσπαρμένους εἰς μεγάλην ἔκτασιν, οὕτως ὥστε τὸ πόλισμα Θέρμη ἠδύνατο νὰ ἐξαπλοῦται ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῶν θερμῶν πηγῶν τοῦ σημερινοῦ χωρίου Σέδες εἰς τὰ μεσόγεια, ἐνῶ οἱ ἐπὶ μέρους μικροὶ συνοικισμοὶ ἐκ καλυβῶν ἢ οἰκίσκων ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἴδια ὀνόματα. Εἰς τὸν παραλιακὸν δὲ τομέα τῆς ἐκτάσεως ταύτης τῶν συνοικισμῶν τῆς Θέρμης ἰδρύνθη ἡ Θεσσαλονίκη, ὅπως ὑποδεικνύουν ἀνασκαφικὰ εὐρήματα (χορινθιακὰ καὶ ἰωνικὰ κιονόκρανα, μελανόμορφα ὄστρακα κ. ἄ.), τὰ ὁποῖα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 6ου καὶ 5ου π. Χ. αἰῶνος μαρτυροῦν ὅτι ἡ θέσις τῆς σημερινῆς Θεσσαλονίκης ἦτο κατοικημένη καὶ πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου τὸ 316 π. Χ. Οὕτως ἐξομαλύνονται ὅλαι αἱ δυσκολίαι, διότι οὔτε τὸ ὄνομα Θέρμη ἠδύνατο νὰ δοθῇ εἰς πόλισμα κείμενον μακρὰν θερμῶν πηγῶν οὔτε ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸ ὄνομα ἀπὸ πόλισμα κείμενον μακρὰν τῆς παραλίας. (Τοῦτο παρὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μπακαλάκη, ὅστις παράγει τὸ ὄνομα Θέρμη, στηριζόμενος ὅμως εἰς ὀλίγον ἀπομακρυσμένης ἐνδείξεις, ἐκ λατρείας Θερμαίου Διονύσου, δίδων εἰς τὸ ἐπίθετον θερμαῖος τὴν ἔννοιαν τῆς ζέσεως τῆς διονυσιακῆς λατρείας, παρ' ὅλον ὅτι ἡ λατεία θεῶν φερόντων τὸ ἐπίθετον θερμαῖος συναντᾶται κατὰ σύμπτωσιν πλη-

σίον θεριῶν πηγῶν. Βλ. Γ. Μ π α κ α λ ά κ η, Θεωμάιος. ἸΑρχ. ἸΕφημ. 1953-1954. Εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου). ἸΕπὶ τούτοις ἡ Ρ h. Ρ a p a z o g l o u, Les cités macédoniennes à l'époque romaine. Skorje 1957. (Antiquité vivante. Monographies Nr. 1). (Σερβιστὶ μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως), ἀντικρούουσα γνώμας τοῦ Ch. Edson, Notes on the Thracian «Phoros». Class. Philol. 42 (1947), 100 κέ., ὑποστηρίζει, ἐν σελ. 346/7 τῆς γαλλ. περιλήψεως, ὅτι ἡ Θεσσαλονίκη δὲν κατέχει τὴν θέσιν τῆς Θέρμης, ἀλλὰ πολίσματος «ἸΗμαθία», τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἀνακαλύπτει τροποποιούσα εἰς [Ἰ]μα[θία] συμπλήρωσιν τοῦ Meinecke [Θέρ]μα.

Ταῦτα πάντα δὲν συζητοῦνται ὑπὸ τοῦ σ., ὅστις δὲν εἶναι φιλόλογος καὶ διὰ τοῦτο ὑποπίπτει εὐκόλως καὶ εἰς τὸ σφάλμα, νὰ συμπεράνῃ περὶ ὑπάρξεως ναυπηγείων εἰς τὴν Θεσσαλονίκην κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν ἐποχὴν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τῆς πόλεως «νεωκόρος» (σ. 14 σημ. 2). Τὸ ἐπίθετον τοῦτο τῆς πόλεως, ἀπαντώμενον εἰς νομίσματα καὶ ἐπιγραφὰς τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν λέξιν «ναῦς», ἀλλὰ πρὸς τὴν λέξιν «ναὸς» (νεὼς) καὶ δηλοῖ τὸ τιμητικὸν δικαίωμα τῆς πόλεως, νὰ ἔχῃ ναὸν καὶ ἱερατεῖον διὰ τὴν λατρείαν τοῦ ῥωμαίου αὐτοκράτορος. ἸΑλλωστε τοῦ προνομίου τούτου δοθέντος τὸ δεύτερον εἰς τὴν πόλιν, αὕτη ἀπέκτησε τὸν τίτλον «δὺς νεωκόρος». Τοῦτο δὲν σημαίνει βεβαίως ὅτι ἡ πόλις εἶχε δύο ναυπηγεῖα.

Εἰς τὸ κεφ. Β' (Ῥωμαϊκὴ περίοδος) ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν διαδρομὴν τῆς ἸΕγνατίας ὁδοῦ ἀπὸ Δυρραχίου πρὸς Βυζάντιον καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε διὰ τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης τὸ ἐπὶ τῆς ἸΕγνατίας ἀναπτυχθὲν διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον.

Δεδομένου βεβαίως ὅτι τὸ θέμα του εἶναι ὁ λιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης ὁρθῶς δὲν εἰσέρχεται εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς διαδρομῆς τῆς ἸΕγνατίας ὁδοῦ καὶ εἰς τὰ προβλήματα τῆς διαδρομῆς ταύτης, σκιαγραφῶν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν διαδρομὴν ἐπὶ τῇ βάσει, ὡς λέγει, τῶν Ὀδοιπορικῶν, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν παραπέμπει, πράγματι ὅμως ἐπὶ τῇ βάσει τῆς βιβλιογραφίας του, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει (σ. 16 καὶ σημ. 2). ἸΑφήνει ὅμως τὴν ἐσφαλμένην ἐντύπωσιν, ὅτι ἡ κυρίως ἸΕγνατία ὁδὸς εἰσῆρχετο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (πβλ. σ. 16...κατηνύθνετο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην... ἸΕκ Θεσσαλονίκης ἐτρέπετο πρὸς Λητὴν...), ἐνῶ ἐκ τοῦ Χ. Μ α κ α ρ ὀ ν α, Via Egnatia and Thessaloniki, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ἐν ὑποσημειώσει (σ. 16), ἀλλὰ παραλείπει ἐν τῇ βιβλιογραφίᾳ (σ. 6), γνωρίζει ὅτι ἡ κυρίως ἸΕγνατία ὁδὸς δὲν εἰσῆρχετο εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἀπέστελλε πρὸς τὴν πόλιν διακλάδωσιν αὐτῆς.

Εἰς τὸ κεφ. Γ' (Βυζαντινὴ περίοδος) ὁ σ. ἐξιστορεῖ πρῶτον τὴν κατασκευὴν τοῦ τεχνιτοῦ τετραγώνου λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καὶ ἐπιδίδεται εἰς τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ (σ. 18-23). Κατόπιν διατρέχει ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι τῆς ἀλώσεως αὐ-

τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430, ἐξετάζων αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Βαλκανικῆς συγκοινωνιῶν τῆς πόλεως καὶ θέτων ὡς κέντρα τῆς ἀφηγήσεώς του τὰ κυριώτερα γεγονότα τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς πόλεως, ἥτοι τὴν μεταφορὰν τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην ὡς ἀφορμὴν τῶν βουλγαρικῶν ἐπιδρομῶν τοῦ Συμεῶν, τὴν ἄλωσιν καὶ λεηλασίαν τῆς Θεσσαλονίκης τὸ 904 ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν πειρατῶν, τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Νορμανδῶν τὸ 1185, τὴν κατοχὴν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων τῆς Δ' Σταυροφορίας ἀπὸ τοῦ 1204 - 1222 (πράγματι 1224) καὶ τὴν παραχώρησίν της εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ἀπὸ τοῦ 1423 μέχρι τῆς ὀριστικῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430.

Ὁ σ. γνωρίζει βεβαίως τὰ πράγματα καὶ ἔχει μέθοδον ἐργασίας ἐπιστημονικὴν, διέφυγον ὅμως τὴν προσοχὴν του λάθῃ τινὰ καὶ ταῦτα θὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα. Παρεμπιπτόντως πρῶτον σημειοῦμεν ὅτι ἡ παραπομπὴ ἐν σελ. 18 σημ. 2 : «Θ. Μάγιστρος εἰς τὰ Neue Jahrbücher κτλ. XXVIII σ. 6» δὲν ἠλέγχθη ὑπὸ τοῦ σ., ἐλήφθη δέ, ἐσφαλμένως μάλιστα, λίαν πιθανῶς ἐκ τοῦ O. T a f r a l i , Thessalonique au XIVe siècle. Paris 1913, σ. XV καὶ σ. 161 σημ. 2, καὶ δὲν κατενοήθη. Πρόκειται περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Θωμᾶ Μαγίστρου (μοναχοῦ Θεοδούλου), τῆς ἐπιγραφομένης : «Πρὸς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἰσάγγελόν μου πατέρα κυρὸν Ἰσαὰκ περὶ τοῦ εἰς Βυζάντιον ἐκ Θεσσαλονίκης ἀνάπλου καὶ αὐθις εἰς ταύτην κατάπλου», τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ κώδικος Vatic.gr. 714 fol.57v—81v ὁ παλαιὸς Max Treu ὑπὸ τὸν τίτλον : «Die Gesandtschaftsreise des Rhetors Theodulos Magistros» εἰς τὰ Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, Geschichte und Deutsche Literatur für Philologie und Pädagogie τοῦ Fleckeisen. Suppl. Band 27 (1900/2), 1 - 30, ὃ δὲ συμπληρωματικὸς τόμος τῶν Neue Jahrbücher τούτων δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν.

Ἐν σελ. 19 ὁ σ. λέγει : «Ὁ κατασκευασθεὶς τότε τεχνητὸς λιμὴν.. ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς περιοχῆς περίπου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ... ἔφθανεν ἕως τὸ φρούριον τῆς Σαμάρειας (παρὰ τὸν Λ. Πύργον). Οὕτω ὅμως ὁ λιμὴν θὰ περιελάμβανεν ὁλόκληρον τὴν Θεσσαλονικὴν. Ὁ σ. ἔκαμε σύγχυσιν τῶν δύο σχεδιαγραμμάτων, τοῦ σχεδ. 2 τῆς σελ. 20, ὅπου ὁ πύργος τῆς Σαμάρειας τοποθετεῖται δυτικῶς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ, εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατόπιν τουρκικοῦ Τόπ-Χανέ, καὶ τοῦ σχεδ. 3 τῆς σελ. 30, ὅπου ὁ πύργος τῆς Σαμάρειας τοποθετεῖται βάσει τῶν πηγῶν πολὺ ἀνατολικῶς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καὶ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Λευκοῦ Πύργου.

Ἐν σελ. 19 σημ. 5 ὁ σ. δὲν ἀναφέρει τὰς πηγὰς του, ἐνῶ λέγει τόσον ἐνδιαφέροντα πράγματα ἐκ τῆς ἀγιογραφίας, εἰς δὲ τὴν ἐπομένην σημ. 6 τὸ ὄνομα τοῦ λογοθέτου, τοῦ ἐπισκευάσαντος κατὰ εὐρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν

τμήμα τοῦ τείχους παρὰ τὴν πύλιν τοῦ Γαλοῦ (αἰγυαλοῦ) εἶναι Ὑαλέας καὶ ὄχι Ὑάλσον.

Ἐν σελ. 24 λέγεται : «Ἡ μετατόπισις εἰς τὴν Μακεδονικὴν πρωτεύουσαν τοῦ βυζαντινοβουλγαρικοῦ ἐμπορίου (τὸ 894 ἐπὶ Λέοντος Γ') συνετέλεσεν εἰς νέαν ἀπρόβλεπτον ἕως τότε αὔξησιν τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς πόλεως». Ταῦτα εἶναι τοῦλάχιστον ὑπερβολικά. Διὰ τὰ γεγονότα βλ. G. Ostrogorsky, Geschichte des Byzantinischen Staates. München 1952, σ. 205/6. βυζαντινοβουλγαρικὸν ἐμπόριον ἐν Θεσσαλονικῇ δὲν ὑπῆρξε. Τὴν ὑπὸ τοῦ Στυλιανοῦ Ζαούτση ἀνάθεσιν τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου μονοπωλιακῶς εἰς δύο βυζαντινοὺς ἐμπόρους, οἱ ὅποιοι μετέθεσαν τὴν ἔδραν τῶν εἰς Θεσσαλονικὴν καὶ ἠῤῥῆσαν αἰσχροκερδῶς τοὺς δασμούς, ὁ Συμεὼν ἐθεώρησεν ἀφορμὴν πολέμου καὶ ἐξεργάγῃ ἀμέσως πόλεμος.

Ἐν σελ. 28 σημ. 1 ὁ σ. φαίνεται νὰ λησμονῇ ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ Νυμφαίου (1261) δὲν ἐφηρμόσθη ποτέ. Ὁ Στρατηγόπουλος κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπροόπτως καὶ δὲν ἐχρειάσθη ἡ βοήθεια τῶν Γενουατῶν. Ἐπομένως αἱ προβλεπόμεναι παραχωρήσεις πρὸς αὐτοὺς ἐν Θεσσαλονικῇ δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ποτέ.

Μικρότεραί τινες ἀβλεψίαι εἶναι αἱ ἑξῆς : Εἰς σελ. 21 καὶ σημ. 4 ὁ ἀναγνώστης παραπέμπεται εἰς τὰ δύο σχεδιαγράμματα (σ. 20 καὶ σ. 30) διὰ τὴν θέσιν τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς σκάλας», ἡ ὁποία ἀμφισβητεῖται, ἐνῶ εἰς τὴν σελ. 31 ὁ σ. συμφωνεῖ ἀνενδοιάστως πρὸς τὸ σχεδ. τῆς σελ. 30.—Εἰς σελ. 21 σημ. 4 ἡ παραπομπὴ εἰς τοὺς τόμους τῆς Patr. gr. γίνεται κακῶς μὲ λατινικοὺς ἀριθμούς, ἀντὶ μὲ ἀραβικοὺς.—Εἰς σελ. 29 ἀναφέρεται διὰ δευτέραν φορὰν (βλ. καὶ σελ. 27 σημ. 2) πληροφορία τοῦ Fallmerayer (ὡς σπουδαίας πηγῆς!), ἐνῶ ἡ σχετικὴ παραπομπὴ εἰς τὴν σημ. 3 γίνεται εἰς τὸν Κυδώνην!

Εἰς τὸ κεφ. Δ' (Περίοδος Τουρκοκρατίας) ὁ σ., μετὰ σύντομον ἐξιστόρησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1430, περιγράφει τὴν κατάστασιν τοῦ πληθυσμοῦ, τῶν ὁχυρώσεων καὶ τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας. Κατόπιν ἀφηγεῖται τὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῶν πρώτων ξένων προξενείων καὶ ἐμπορικῶν πρακτορείων εἰς τὴν πόλιν καὶ διεξέρχεται διὰ βραχέων τὴν διὰ τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης ἐμπορικὴν καὶ ναυτιλιακὴν κίνησιν κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, παραθέτων καὶ στατιστικὸς πίνακας τῆς κινήσεως ταύτης (σ. 40, 41, 42, 43 καὶ 50).

Αἱ πληροφορίες τοῦ ἐκ τῆς περιόδου ταύτης, συλλεγεῖσαι ἐπιμελῶς ἐκ τῶν Ἱστορικῶν Ἀρχείων καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, εἶναι χρήσιμοι καὶ σημαντικοί. Μικρὰς τινὰς παρατηρήσεις ἔχομεν νὰ κάμωμεν ἐπ' αὐτῶν.

Εἰς τὴν σελ. 32 σημ. 1, γενομένου λόγου περὶ τῆς πρώτης προσωρι-

νῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης ἐπὶ Βαγιαζήτ τὸ 1387, δὲν ἔπρεπε νὰ ἀγνοηθῇ ἡ διαφωτιστικὴ ἐργασία τοῦ Ἀ. π. Βακαλόπουλου, Οἱ δημοσιευμέναι ὁμιλίαι τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου ὡς ἱστορικῆ πηγῇ κ.τ.λ. Μακεδονικά 4 (1956), σ. 20-34.

Εἰς τὴν σελ. 35 ὁ σ. φαίνεται δίδων τελείαν πίστιν εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ εὐφραντάστου καὶ καταπληκτικοῦ μυθοπλαστοῦ Τούρκου περιηγητοῦ Ἐβλιᾶ Τσελεμπή, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιεῖ ὡς σοβαρὰν πηγὴν.

Τέλος, εἰς τὴν σελ. 36 τὸ τρίτον «φρούριον Βαρδαρίου, κείμενον ἐπὶ τῆς παραλίας καὶ δεσπύζον τῆς περιοχῆς Μπεξινὰρ-Βαρδαρίου», ἐὰν δὲν εἶναι τὸ αὐτὸ μὲ τὸ δεύτερον «φρούριον Τόπ-Χανέ, δεσπύζον τῆς Ἀποβάθρας», τότε εἶναι ἀνύπαρκτον.

II. Ἀπὸ τοῦ κεφαλαίου Ε' ἀρχεται τὸ δεύτερον μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς ἐμπορικῆς αὐτοῦ κινήσεως κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Οὕτως εἰς τὸ κεφ. Ε' ἐκτίθενται : 1) τὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθέρας Ζώνης, ἥτοι α) οἱ ὅροι, ὑπὸ τοὺς ὁποίους εὐρέθῃ ὁ λιμὴν τῆς Θεσσαλονίκης τόσον μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους καὶ τὴν συνθήκην τοῦ Βουκουρεστίου τοῦ 1913 (μειώσεις τῆς ἐνδοχώρας), ὅσον καὶ μετὰ τὸν α' παγκόσμιον πόλεμον (διαρροὴ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου διὰ τῶν νέων ἔθνικῶν Γιουγκοσλαβικῶν λιμένων τῆς Ἀδριατικῆς), καὶ β) οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους τὸ 1914 ἰδρύθῃ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἡ Ἐλευθέρα Ζώνη ὡς Ν.Π.Δ.Δ. (συγκράτησις ἀρχικῶς καὶ αὐξησις μελλοντικῶς τοῦ διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου) καὶ περιγράφονται λίαν διαφωτιστικῶς τὸ καθεστὼς καὶ αἱ προνομικαὶ διατάξεις, αἱ διέπουσαι τὴν Ε.Ζ. καὶ δίδουσαι εἰς αὐτὴν κατὰ μοναδικὸν τρόπον ἐμποροβιομηχανικὴν μορφήν, 2) τὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς Γιουγκοσλαβικῆς Ἐλευθέρας Ζώνης, ἥτοι: α) ἡ κατάστασις τοῦ ἐμπορίου τῆς Παλαιᾶς Σερβίας μέχρι τοῦ α' παγκοσμίου πολέμου, β) αἱ μετὰ τῆς Ἑλλάδος συμβάσεις τῆς νέας Γιουγκοσλαβίας μετὰ τὸν α' παγκόσμιον πόλεμον, ἰδίως ἡ ἐν Γενεύῃ τὴν 17 Μαρτίου 1929 ὑπογραφεῖσα τετάρτη σύμβασις, ἥτις καθώρισε τὸ καθεστὼς τῆς ἐν τῷ λιμένι τῆς Θεσσαλονίκης ἰδρυθείσης καὶ ἔκτοτε λειτουργούσης Ἐλευθέρας Γιουγκοσλαβικῆς Ζώνης, γ) τὸ καθεστὼς, ὅφ' ὃ ἐλειτούργησε ἀπὸ τοῦ 1929 καὶ ἐπαναλειτούργει ἀπὸ τοῦ 1950 ἡ Γιουγκοσλαβικὴ Ἐλευθέρα Ζώνη, καὶ 3) ἡ κατὰ τὴν 30 Ἰαν. 1930 σύστασις τοῦ Λιμενικοῦ Ταμεῖου ὡς Ν.Π.Δ.Δ., τὸ ὁποῖον ἐξηγόρασε τὰ δικαιώματα τῆς Γαλλικῆς Ἐταιρείας Ἐκμεταλλεύσεως τοῦ λιμένος Θεσσαλονίκης, τῆς ἐχούσης προνόμιον ἐκμεταλλεύσεως τοῦ λιμένος μέχρι 1 Ἰουλίου 1944, παροδοθὲν τὴν 19 Φεβρ. 1930 κατόπιν ἀποζημιώσεως διὰ τὸ ἀπὸ 1930 μέχρι 1944 διάστημα.

Εἰς τὸ κεφ. Σ' ὁ σ. α) ἀναφέρει τὰς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου ἐκ τῶν βομβαρδισμῶν τῶν Συμμάχων ἐπελθούσας καὶ τὰς

μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν στρατευμάτων κατοχῆς δι' ἀνατινάξεων γενομένης καταστροφᾶς εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τοῦ λιμένος Θεσσαλονίκης, ἀνελθούσας εἰς τὰ 80% αὐτῶν, καὶ β) περιγράφει τὰ ἔκτοτε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν γινόμενα καὶ σήμερον διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον σχεδιαζόμενα ἔργα ἀποκαταστάσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ λιμένος, δίδων ἀκριβῆ ἐμβαδά, χωρητικότητας καὶ μήκη, ἅτινα βοηθοῦντος τοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου παρατιθεμένου λεπτομεροῦς σχεδιαγράμματος τῶν σημερινῶν ἐγκαταστάσεων, εἶναι λίαν διαφωτιστικὰ καὶ ἐκπλήσσουν εὐαρέστως, ἰδίως ἐκείνων τῶν ἀναγλωστῶν, οἵτινες εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ζῶντες ἠγνούνουν μέχρι τοῦδε πόσον μέγα εἶναι τὸ ἔργον τῶν λιμενικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Θεσσαλονίκης.

Εἰς τὸ κεφ. Ζ' ὁ σ. α) καταδεικνύει τὴν σπουδαιότητα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ λιμένος αὐτῆς ὡς κόμβου σιδηροδρομικῶν καὶ ἀτμοπλοικῶν συνδέσεων πρὸς ἄλλας τὰς κατευθύνσεις, β) ἀπαριθμεῖ τὰς τακτικὰς καὶ ἐκτάκτους συγκοινωνίας ἀτμοπλοικῶν Ἑταιρειῶν μὲ τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης, καὶ γ) ὑποδεικνύει τὰς συντομωτέρας καὶ συμπερωτέρας συνδέσεις μὲ τοὺς βορείους ἡμῶν γείτονας, ὅταν ἐπιτρέψουν ταύτας νέαι πολιτικαὶ καταστάσεις εἰς ἓνα εἰρηνικὸν μέλλον καλῆς γειτονίας εἰς τὰ Βαλκάνια.

Εἰς τὸ κεφ. Η' ὁ σ. ἀναπτύσσει α) τὰ τῆς διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως τοῦ λιμένος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλονίκης μέχρι τοῦ ἔτους 1953, ὁπότε ἀπεφασίσθη ἡ συγχώνευσις τῶν δύο ὁργανισμῶν, Ε.Ζ. καὶ Λ. Τ., ἀπαριθμῶν τὰ Ν.Π.Δ.Δ. καὶ τὰς Δ. Υ., αἱ ὁποιαὶ ἤσκουν ἐξουσίαν ἢ ἀνυπερβιβάσαντο κατὰ τινα τρόπον εἰς τὴν διοίκησιν ἢ τὴν διαχείρισιν αὐτοῦ, δημιουργοῦντα οὕτω πολυαρχίαν καὶ σύγκρουσιν ἀρμοδιοτήτων, λίαν ἀνασταλτικὴν τῆς ὁμαλῆς λειτουργίας καὶ μελλοντικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λιμένος, καὶ β) τὰ τῆς συστάσεως καὶ διοικήσεως τοῦ νέου Ὁργανισμοῦ τοῦ 1953 ὡς Ν.Π.Δ.Δ. καὶ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἑλευθέρα Ζώνη καὶ Λιμὴν Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος συνεστήθη διὰ συγχωνεύσεως τῆς Ε.Ζ. καὶ τοῦ Λ.Τ. καὶ ὁ ὁποῖος ἐπέτυχε νὰ ἀπαλλαγῇ βαθμηδὸν τῶν παρασιτικῶν ἐργολάβων ἐργασιῶν λιμένος, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας εἶχον ὑπεισέλθει εἰς τὸν λιμένα, ἀπομυζῶντες εἰσπράξεις καὶ ἐπιβαρύνοντες τὸ κόστος τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν λύσιν τοῦ πολυπλόκου θέματος τῶν φορητῆς, ἀντικαταστήσας τὰς ἄλλοτε ἀπαραιτήτους, ἀλλ' ἐπαχθεῖς, ὑπηρεσίας τῶν διὰ νέων τεχνικῶν μέσων.

Εἰς τὸ κεφ. Θ' ὁ σ. παραθέτει στατιστικοὺς πίνακας α) τῆς εἰσαγωγικῆς κινήσεως τοῦ λιμένος τῶν ἐτῶν 1925-1958, β) τῆς διαμετακομιστικῆς κινήσεως, καὶ γ) τῶν καταπλευσάντων εἰς τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης σκαφῶν κατὰ τὰ ἔτη 1940-1958, καὶ κάμνει τὰς παρατηρήσεις του, ἐξάγων τὰ σχετικὰ συμπεράσματα ἐπὶ τῶν αὐξομειώσεων τῆς λιμενικῆς κινήσεως.

Τέλος εἰς τὸ Ἐπίμετρον ὁ σ. ἐξάγει ἐκ τῆς ὅλης μελέτης τὰ γενικά του

συμπεράσματα καὶ προβαίνει εἰς σχετικὰς ὑποδείξεις διὰ τὴν μελλοντικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λιμένος.

Ἡ μελέτη ἐν τῷ συνόλῳ της εἶναι ἀξιόλογον ἔργον. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τὸ ἱστορικόν, ὃ σ. δὲν εἶχε βεβαίως τὴν πρόθεσιν νὰ προβῇ εἰς ἔρευναν καὶ νὰ παρουσιάσῃ νέα πράγματα, ἀλλὰ διεξήλθε τὴν εἰς αὐτὸν γνωστὴν βιβλιογραφίαν, βιάζομενος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ δεύτερον μέρος, ὅπερ εἶναι περισσότερον τῆς εἰδικότητός του. Γνωρίζει ὅμως, ὡς ἐλέχθη, ἐπαρκῶς τὰ πράγματα καὶ ἔχει μέθοδον ἐργασίας ἐπιστημονικὴν. Αἱ ὀλίγαι παρατηρήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο ἐπὶ τυχόν παραλείψεων ἢ σφαλμάτων, οὐδόλως μειώνουν τὴν ἀξίαν τῆς μελέτης, ὡς μονογραφίας εἰδικῆς, συγκεντρούσης ἐπὶ τοῦ θέματός της τὰς κυριωτέρας γνώσεις μας. Εἰς τὸ δεύτερον μέρος, συντεταγμένον ὑπὸ εἰδικοῦ ἀνθρώπου, αἱ συγκεντρωθεῖσαι καὶ κατὰ τρόπον εὐάρεστον εἰς ζωηρὰν ἀφήγησιν συντεθεῖσαι πληροφορίες περὶ τῆς παλαιότερας καταστάσεως, τῶν ἐξελίξεων, τῶν καταστροφῶν, τῶν ἀναδιοργανώσεων καὶ τῶν μελλοντικῶν σχεδίων ἀναπτύξεως τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης δίδουν καὶ εἰς τὸν μὴ εἰδικῶς διὰ τὸ θέμα ἐνδιαφερόμενον ὅχι μόνον γλαφυρὰν εἰκόνα τοῦ βίου τοῦ ζωτικοῦ αὐτοῦ χώρου τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἀπηχοῦσαν ἀναποφεύκτως τὰς περιπετείας τοῦ Ἑθνους κατὰ τὴν νεωτέραν αὐτοῦ ἱστορίαν καὶ ἐνσταλάζουν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου τὴν ἐκ τοῦ παρελθόντος μελαγχολίαν καὶ τὴν ἐκ τῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος παρηγορίαν.

Ὁ σ. ἐπέτυχε διὰ τοῦ πολλοῦ μόχθου του, διὰ τῆς καλῆς μεθόδου ἐργασίας του καὶ διὰ τοῦ ἀναπνευτικοῦ του ὕψους, μέσῳ ἐνὸς εἰδικοῦ καὶ φαινομενικῶς περιορισμένου ἐνδιαφέροντος θέματος, τὴν ἀναπόλησιν ἐθνικῆς ἱστορίας, ἀρρήκτως συνδεδεμένης μὲ τὰς περιπετείας τοῦ Λιμένος, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ χαρακτηριστικόν τοῦ ἱστορικοῦ πνεύματος.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

F a n o u l a P a p a z o g l o u : a) Héraclée des Lyncestes à la lumière des textes littéraires et épigraphiques I, Bitola 1961 (Musée nationale de Bitola), σ. 7-33 καὶ πίν. 1-19. b) Septimia Aurelia Heraclea ἐν BCH 85 (1961), σ. 162-175. c) Héraclée et Pelagonie (σερβιστὶ) ἐν Ζ'ίνα Antika 4 (1954), σ. 303-345. Βλ. REG 69 (1956) 137, ἀρ. 149.

Ἡ F. P. ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀσχολεῖται μὲ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας καὶ ἀρχαιολογίας τῶν πόλεων τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας καὶ ἔχει δημοσιεύσει κατὰ καιροὺς ἀρκετὰς πραγματείας καὶ μικρομελέτας εἰς διάφορα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καὶ αὐτοτελῶς. Ἡ σημαντικώτερα καὶ πλέον ἐμπειριστατωμένη μελέτη, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν περιληφθῇ τὰ πορίσματα τῶν πολυετῶν ἐρευνῶν της, εἶναι ἑκτενὲς ἔργον, δημοσιευθὲν πρὸ πενταετίας εἰς